5. ÜNİTE

HADİSLERİN TENKİDİ

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. Tenkit kelimesinin anlamını çeşitli sözlüklerden araştırınız.

2. Bir haber ya da bilginin doğruluğunu araştırırken hangi kriterlere bakarsınız?

3. Hafıza gücü veya işinde dikkat ve titizlik gösterme bakımından insanlar arasında farklılıklar var mıdır? Bu farklılıklar okul ve meslek hayatına ne derecede etki eder? Bu konudaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

4. Peygamber Efendimizin hadisleri ile Kur'an-ı Kerim ayetleri arasında çelişki olabilir mi? Neden?

5. Peygamber Efendimizin kendi sözleri arasında tutarsızlık olabilir mi? Neden?

1. Sened Tenkidinde Ölçütler

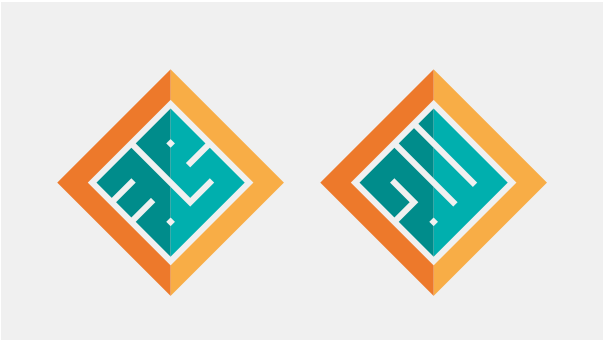

Kûfi hat sanatı ile Allah ve Muhammed yazıları.

Hadisler, Kur'an-ı Kerim'den sonra dinimizi öğreneceğimiz ikinci kaynaktır. Kur'an-ı Kerim ayetleri indirildiği ilk günden itibaren hafızlar tarafından ezberlenmiş ve yazıya geçirilmiştir. Öte yandan Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'i muhafaza edeceğini bildirmiştir. Kur'an-ı Kerim Peygamber Efendimizden sonra hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır.

Hadis-i şerifler de Peygamber Efendimiz hayatta iken sahabe tarafından ezberlenmekteydi. Kısmen yazıya da geçirilmeye başlanmıştır. Ancak Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi tüm hadislerin herkes tarafından bilinip ezberlenmesi ve Peygamberimiz henüz hayatta iken tamamının yazıya geçirilmesi mümkün değildi. Hadisleri toplama, ezberleme ve yazma çalışmaları Peygamberimizin vefatından sonra da devam etti. Ancak hadislerin sayısı pek fazlaydı. Üstelik bu çalışmalar esnasında hadisleri ezberleyip aktaran kişilerin sayısı da çoktu. Bu kişiler arasında dürüst, hafızası güçlü, dikkatli ve titiz kişiler olduğu gibi dikkatsiz, hafızası zayıf, pek güven vermeyen kişiler de vardı. Bu durumda hadisin kimden öğrenileceğine dikkat etmek gerekecekti.

Öte yandan Peygamber Efendimizin vefatından sonra Müslümanlar arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları ve çatışmalar yüzünden birtakım uydurma hadisler de türemişti. Resul-i Ekrem'in sözü veya davranışı olmadığı halde bazı söz ve davranışlar, dürüst olmayan kişiler tarafından, Peygamber Efendimize aitmiş gibi gösteriliyordu. Bu durumda dinimizin ana kaynaklarından biri olan hadisleri korumak, gerçeği yalandan, bir diğer deyişle sahih olan hadisi mevzu olandan yani hadis diye uydurulan sözden ayırmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Daha açık bir söyleyişle Peygamber Efendimizin hadislerini korumak ümmetin görevi olmuştur.

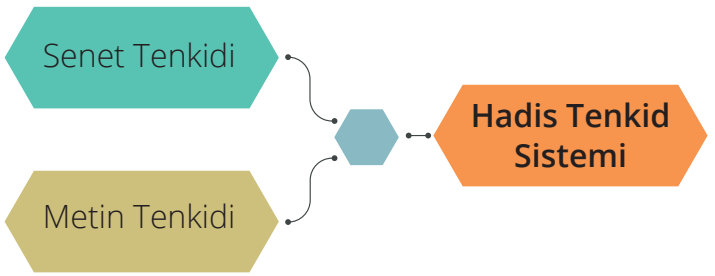

Hadis ilmiyle ilgilenen ilim adamları; hadisleri bozulma ve değişmelerden korumak, hadis diye uydurulan sözleri ayıklamak amacıyla bir tenkit/eleştiri sistemi geliştirmişlerdir. Bu tenkit sisteminde yapılan, asla Peygamber Efendimizi eleştirmek değildir. Resulullah'ın bir hadisi karşısında Müslümana düşen görev, o hadisi samimiyetle kabul etmek ve baş tacı etmektir. Ancak hadisleri aktaran ravilerin hafıza problemlerinden ya da dikkatsizliklerinden kaynaklanan birtakım problemler ortaya çıkmışsa, böylece hadislerde bozulma ya da değişimler meydana gelmişse, bu kusurları ortaya çıkarmak gerekmektedir.

Hata ve kusurların ortaya çıkarılması, aslında Peygamber Efendimizin hadislerinin en doğru biçimde tespit edilmesi demektir. Bu nedenle tenkid çalışmaları, eksik ve hatalı nakledilen hadislere yönelik çalışmalardır.

Sened tenkidi, raviler ile ilgili değerlendirmelerden meydana gelir.

Bir hadisin sahih olup olmadığını anlamak için öncelikle ravilerine, yani o hadisi aktaran kişilerin özelliklerine bakılır. Bu kişiler hadis rivayet etme konusunda yetkili (ehil) kabul edilirse rivayetleri alınır. Hadis rivayet etmeye ehil kabul edilmezlerse rivayetleri terk edilir.

Bir ravinin aktardığı haberin kabul edilebilmesi için o ravinin bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bu özellikler kişinin hem kimlik ve kişiliği ile ilgili hem de dikkat ve hafızası ile ilgili özelliklerdir. Bu özellikler iki ana başlık altında toplanmış, iki terim ile ifade edilmiştir: Adalet ve zabt.

DEĞERLENDİRELİM

Hz. Aişe'nin (r.a.) yeğeni Urve şöyle anlatıyor:

Abdullah b. Amr haccetmek için Medine'ye gelmişti. Ben onun bir hadis naklettiğini işittim. Duyduğum bu hadisi Resulullah'ın eşi, sevgili teyzem Aişe'ye anlattım. Daha sonra Abdullah bir kez daha hacca geldi. Bu defa teyzem Aişe bana:

"Yeğenim, Abdullah'a git ve daha önce ondan bana aktardığın hadisi ona bir kez daha sor." dedi.

Ben de gittim, sordum.

Abdullah, hadisi daha önce nasıl nakletmişse aynen öyle tekrar etti. Gelip durumu teyzem Aişe'ye haber verdim. Çok memnun oldu ve:

"Abdullah hadisi iyi ezberlemiş." dedi.

(Buhârî, İ'tisâm, 7.)

1. Yukarıdaki olayı, hadis tenkidi bakımından değerlendiriniz.
2. Abdullah'ın Urve'ye aktardığı bu hadisi, hadis kaynaklarından bulunuz.

1.1. Ravinin Adaleti

Dürüst ve güvenilir olmayan birine gündelik hayatımızda inanmaz, söylediklerini pek dikkate almayız. Güvenmediğimiz birine kıymetli bir eşyamızı emanet etmeyiz. Yalan söyleme alışkanlığı olan birinin aktardığı bir haberi ciddiye almayız.

Peygamber Efendimizin hadisleri bütün Müslümanlar için en kıymetli hazine değerindedir. Bu nedenle hadisleri aktaran insanların, sözüne güvenilir kişiler olması zorunludur.

Peki, kimin sözüne güvenebiliriz? Hangi özelliklere sahip kişiler "güvenilir" kabul edilebilir?

Hadis âlimleri bir ravinin güvenilir kabul edilebilmesi için kimlik ve kişilik bakımından beş özelliğe sahip olması gerektiğini belirtmişlerdir:

a. Müslüman olmak: Müslüman olmayan birinin Resul-i Ekrem Efendimiz ve dinimiz hakkında aktardığı bir bilgi geçerli kabul edilmez.

b. Akıllı olmak: Akıl sağlığı yerinde olmayan birinin nasıl şahitliği geçerli değilse, hadis rivayeti de geçerli değildir. Bu nedenle hadis aktaran kişi mutlaka akıl sağlığı yerinde biri olmalıdır.

c. Büluğa ermiş olmak: Küçük çocukların hadis rivayeti geçersizdir. Hadis nakledebilmesi için ravinin büluğ yaşına gelmiş olması gerekir.

d. Fasık (günahkar) olmamak: Büyük günahlar işleyen, iyi tarafları ile değil daha ziyade kötülükleri ile tanınan kimseler güven vermezler. Bu kimselerin Peygamberimizin hadislerini aktarırken dürüst davranacakları kuşkuludur. Bu nedenle aktardıkları hadisler kabul edilmemiştir.

e. Mürüvvet sahibi (saygın) olmak: Yaşadıkları toplumun değer yargılarını bilen ve dikkate alan kişiler, etraflarında saygın bireyler olarak kabul edilirler. Hadis ravisi, içinde yaşadığı toplumda saygıdeğer biri olmalıdır. Mesela sokaklarda serserilik yapan, ölçüsüz davranışları ile etrafına rahatsızlık veren kişiler hadis rivayeti konusunda da yetkin/ehil kabul edilmezler.

Bu beş şart Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i şerifler ışığında belirlenmiştir. Bu şartların hepsi bir arada **"adalet"** terimi ile ifade edilir. Bu beş şarta sahip ravi adalet sahibi **(adil)** ravi kabul edilir, kimlik ve kişilik özellikleri bakımından hadis rivayet etmesi uygundur. Bu şartlardan biri ya da bir kaçı eksik olursa o zaman ravi, "adalet" özelliğini kaybetmiş olur. Adalet özelliğine sahip olmayan raviden hadis alınmaz.

Adaleti etkileyen kusurlar şiddetliden hafife doğru şöyle sıralanabilir:

a) Yalancılık: Bir ravinin hadis rivayetinde yalancılığı, bir başka deyişle hadis uydurduğu tespit edilirse, bir daha o raviden hadis alınmaz. Yalancılık, en ağır tenkid sebebidir.

YORUMLAYALIM

"Ey iman edenler! Eğer fasıkın (günahkarın) biri size bir haber getirecek olursa onu iyice araştırın. Yoksa bilmeden insanları incitir, sonra da yaptığınıza pişman olursunuz."

(Hucurât suresi, 6. ayet.)

Bir bilgi ya da haber aktaran birinin kişilik özelliklerini dikkate almak neden gereklidir? Bu ayet doğrultusunda düşünelim.

TARTIŞALIM

Haccâc b. Yûsuf (v. 95/714), zalim lakabıyla bilinen bir Emevî valisiydi. Küçük yaşlarda Kur'an-ı Kerim'i ezberlemişti. Aralarında Enes b. Mâlik'in de bulunduğu bazı sahabilerden hadis öğrenmişti.

Ancak Haccâc'ın rivayet ettiği hadisler kabul edilmemiş, terk edilmiştir. Neden? Tartışınız.

BİLGİ KUTUSU

Ravide bulunması gereken adalet ve zabt sıfatlarını zedeleyerek onun cerh edilmesine yol açan on kusura "metâin-i aşere" denir.

b) Yalancılıkla itham: Bir ravi günlük hayatında yalancılığı bilinen biriyse yine kusurlu kabul edilir. Gündelik hayatında yalan söyleyen birisinin Peygamberimizin hadisleri konusunda da gevşek ve ihmalkâr davranması mümkündür. Bu nedenle bu kişilerden de asla hadis alınmaz.

c) Fasık olmak: Büyük günah işleyen, iyi taraflarından ziyade kötülükleri ile bilinen kişiler fasık kabul edilir. Fasık olmak adalet vasfını zedeler.

d) Meçhul olmak: Hadis nakleden kişi tanınmayan birisi ise ya da güvenilir olup olmadığına dair bilgi mevcut değilse meçhul olarak tarif edilir. Meçhul olmak da adaleti zedeleyen bir kusurdur.

e) Bid'atçi olmak: Resulullah zamanında dinde olmayan bir uygulamayı dine sokan kişiler ehl-i bid'at kabul edilir. Bid'atçiler, uydurdukları ve propagandasını yaptıkları görüşleri yaymak için hadis uydurabilmişlerdir. Bu nedenle görüşünün propagandasını yapan bid'atçiler adalet vasfı bakımından kusurlu kabul edilir.

DEĞERLENDİRELİM

İbn Lehîa (v. 174/790), kitapları yandığı için tenkid edilmiş bir ravidir. Bu nedenle senedinde İbn Lehîa'nın olduğu hadisler sahih kabul edilmemiştir.

Bu örnek, hadis tenkidinin hangi başlığı kapsamındadır? Hadisçilerin bu yaklaşımını değerlendiriniz.

Ravinin güvenilir olma şartları

1.2. Ravinin Zabtı

Bir ravinin rivayetinin kabul edilebilmesi için sadece kimlik ve kişilik bakımından güvenilir olması yeterli değildir. Ravinin adalet sıfatına sahip olması, aranan şartların sadece bir kısmını oluşturur. Çünkü ravi, dürüst olmasına rağmen, hafızası zayıf olabilir ya da hadis rivayeti konusunda dikkatli ve titiz davranmıyor olabilir. Böyle bir durumda adaletli de olsa o raviden hadis alınmaz.

BİLGİ KUTUSU

Ravileri adalet ve zabt bakımından değerlendiren ilim dalına Cerh ve Ta'dil ilmi denir. Cerh ve ta'dil alanında yazılmış çok sayıda eser vardır. Bu eserlerde hadis rivayetiyle az da olsa ilgilenmiş binlerce ravinin adalet ve zabt düzeyleri ile ilgili bilgi verilmiştir.

Bir ravinin hadis rivayetinin geçerli olabilmesi için hafızasının gücü, hadis rivayetindeki dikkat ve titizliği ile ilgili de birtakım özelliklere sahip olması gerekir. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

a. Hafızası güçlü olmalıdır: Hadisleri iyi ezberlemesi, ezberlerini koruyabilmesi oldukça önemlidir. Çeşitli zamanlarda naklettiği hadisler arasında farklılıklar meydana gelmişse ya da rivayet ettiği hadisler kendi akranlarının rivayet ettikleri ile çelişiyorsa, bu durumda ha-

fızasının zayıf olduğu anlaşılır. Çokça hata yapan, rivayetlerinde çelişkilere düşen, güvenilir ravilerin rivayetlerine aykırı hadisler nakleden ravi tenkid edilir ve rivayetleri reddedilir.

b. Kitabını (defterini) korumalıdır: Ravi, öğrendiği hadisleri yazdığı defteri (ya da kitabı) iyi korumalıdır. Hadis yazdığı defteri kaybetmemeli, herkese emanet etmemelidir. Defteri yanmaktan, çalınmaktan korumaya çalışmalıdır. Herhangi birinin, defterine ilaveler yapmasına ya da defterden bir şeyler silmesine fırsat vermemelidir. Eğer dikkatsiz davranır ve bu nedenle hadis yazdığı defter zarar görürse, ravi eleştirilir, rivayetleri sahih (güvenilir) olma özelliğini kaybeder.

c. Uyanık olmalıdır: Hadis nakleden ravi dalgın ve dikkatsiz olmamalıdır. Kendi rivayet ettiği hadisi, başka ravilerin rivayet ettiği hadislerden ayıramayan kişiler dikkatsizlikleri yüzünden eleştirilmiş, rivayetleri sahih kabul edilmemiştir. Rivayetinde tereddüt gösteren, kendi aktardığı haberden emin olamayan, başkaları tarafından kolayca aldatılan kişilerin rivayetleri güvenilir olma özelliğine sahip değildir.

d. Hadisin anlamını korumalıdır: Ravi hatırlayamadığı bir sözcüğün yerine eş anlamlı olan bir başka kelime kullanabilir. Ancak rivayet esnasında anlamı bozacak, daraltacak, değiştirecek başka kelimelere veya ifadelere yer verirse o zaman bu ravi tenkid edilir. Bu kişinin rivayetlerine kuşku ile yaklaşılır.

Bu dört özellik ile ilgili "zabt" terimi kullanılır. Bu özelliklere sahip olan hadis ravisi zabt sahibi (zâbıt) kabul edilir. Ancak bu özelliklerden herhangi biri ile ilgili eksikleri varsa o takdirde zabt bakımından kusurlu olur. Zabtı eksik olan ravinin rivayeti de güvenilir kabul edilmez.

Bir ravi zabt niteliğine zarar verecek bazı kusurlara sahip olursa o ravinin zabt vasfı zedelenmiş olur ve hadisi ya reddedilir ya da zayıf kabul edilir.

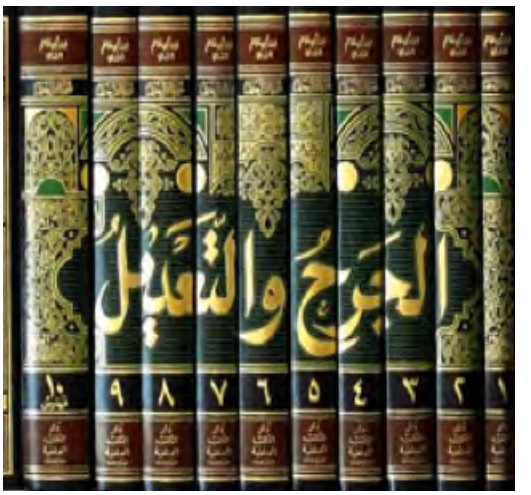

Hadis ravilerini adalet ve zabt bakımından inceleyen cerh ve tadil eserlerinden biri.

YORUMLAYALIM

Sahabeden Abdullah b. Abbas (v. 68/687) şöyle demiştir:

"Uyanık olmayan, kapılgan/gafil raviden hadis yazılamaz."

(Hatib el-Bağdâdî, el-Kifâye, s. 148.)

Abdullah b. Abbas'ın bu sözünü dikkate alarak, ravi tenkidi ile ilgili prensiplerin belirlenmeye başladığı dönemin özelliklerini yorumlayalım.

Zabt vasfını zedeleyen ya da bozan vasıfları şöyle sıralayabiliriz:

a) Çokça yanılmak: İnsan yaratılışı gereği hata yapabilir, unutabilir. Ancak bir ravinin hataları doğrularından fazla ise bu durumda ravi şiddetle tenkid edilir. Zabtı olmadığı için rivayeti de terk edilir.

b) Dikkatsizlik: Bir ravinin dikkatsiz, gafil, kapılgan olmasıdır. Mesela kendi defterindeki rivayetleri bir kenara bırakıp kendisine telkin edilenleri aktarması bir gaflet/dikkatsizliktir. Bu da zabtı zedeleyen ağır bir kusurdur.

DEĞERLENDİRELİM

İmam Mâlik, Mescid-i Nebevî'yi göstererek şöyle demiştir:

"Şu direklerin dibinde 'Resulullah şöyle buyurdu' diyen yetmiş kişi ile karşılaştım. Hangisine hazineyi teslim etseniz gözünüz arkada kalmazdı. Ama bu işin ehli olmadıkları için hiçbirinden hadis almadım."

(Hatîb el-Bağdâdî, el-Kifâye, s. 159.)

İmam Mâlik'in bu sözünü ravinin adaleti ve zabtı kavramları çerçevesinde değerlendirelim.

c) Vehim: Ravinin hadis rivayet kurallarını bilmeden hatalar yapmasıdır. Mesela peygamberimizin sözünü sahabe sözü gibi nakleder ya da tam tersini yapabilir, sahabeye ait bir sözü peygamberimizin bir hadisiymiş gibi aktarabilir. Vehim de zabt vasfını olumsuz etkiler

d) Güvenilir ravilere muhalefet: Bir ravinin aktardığı haber güvenilir ravilerin aktardığı habere aykırı ise bu durum da o ravinin tenkid edilme sebebidir. Güvenilir ravilere muhalefet eden kişiler zabt bakımından kusurlu sayılır.

e) Hafıza zayıflığı: Ravinin hafızası zayıf biri olması da zabt bakımından kusurlu sayılmasına sebep olur.

Bir hadisin senedinde kaç ravi varsa bu ravilerin her biri hem adalet hem de zabt bakımından kusursuz olmalıdır. Aksi takdirde o sened problemli (zayıf) bir sened olur.

Bir ravinin güvenilir olabilmesi için hem adalet hem de zabt ile ilgili özelliklere sahip olması gerekir.

Hadisin ravileri bu özellikler bakımından değerlendirildiğinde sened tenkidi önemli ölçüde tamamlanmış olur.

2. Metin Tenkidinde Ölçütler

Metin hadisin asıl kısmıdır. Hadis tenkidi önce sened tenkidi ile başlar, ancak sened tenkidini metin tenkidi izler. Çünkü güvenilir bir ravinin de yanılması pekala mümkündür. O takdirde sened tenkidi tek başına yeterli olmayacaktır. Bu nedenle sened tenkidinden sonra hadisin metni de mutlaka değerlendirilmelidir.

Sened ve metin tenkidi bir arada uygulandığı zaman hadis rivayeti sırasında unutma, yanılma gibi sebeplerden doğan hatalar gün yüzüne çıkarılır. Ayrıca, hadis adı altında ortaya atılan yalan ve iftiralar da tespit edilmiş olur. Peygamber Efendimizin söylemediği yalan ve yanlış rivayetler ayıklandığı zaman biz hem Peygamberimizin sünnetini hem de dinimizi korumuş oluruz.

Peygamber Efendimizin başlıca bilgi kaynağı vahiydir. Bir başka deyişle, onun söyledikleri aslında Allah'ın kendisine öğrettikleridir. Bu nedenle onun hadisleri anlamlı ve hikmetli sözlerdir. Kendi içinde tutarlıdır. Bir peygamberin akıl dışı, tutarsız, anlamsız sözler söylemesi mümkün değildir.

Resul-i Ekrem Efendimizin her sözü hem anlam bakımından kıymetlidir hem de dil ve üslup bakımından dikkat çekici bir güzelliktedir. İşte bu özellikleri sebebiyle Peygamberimizin hadislerini, uydurma rivayetlerden ayırmak mümkündür.

Peygamber Efendimizin hadislerinin başlıca özellikleri sahabe döneminden itibaren bilinmekteydi. Bu özellikler her zaman dikkate alınmış, hadis metinleri bu özellikleri taşıyıp taşımaması bakımından ölçülü bir tenkid süzgecinden geçirilmiştir.

Bir hadis metninde olması gereken özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

2.1. Kur'an-ı Kerim'e Uygunluk

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Kur'an-ı Kerim'i insanlığa hem tebliğ etmiş (ulaştırmış) hem de Kur'an-ı Kerim'de yer alan esaslar doğrultusunda yaşamıştır. Onun sünneti, Kur'an-ı Kerim ayetlerinin hayata yansımış halidir. Bu nedenle Peygamberimizin herhangi bir hadisinin Kur'an-ı Kerim'e aykırı olması mümkün değildir. Bilakis hadisler, Kur'an'ı destekler, açıklar ve yorumlar.

Kur'an-ı Kerim ayetlerinden biri ile çelişen bir rivayet hadis olamaz. Allah Teâlâ Peygamber Efendimizin, etrafındaki insanlara şöyle seslenmesini emretmiştir:

DEĞERLENDİRELİM

"Hadiste gün ışığı gibi bir pırıltı vardır ki onun hadis olduğunu derhal tanırsın veya bir rivayette gece karanlığı gibi bir zulmetle karşılaşabilirsin, o zaman bu sözün hadis olmadığını anlar derhal terk edersin."

Bir hadis tenkitçisinin bu sözünden ne anlamalıyız? Söz konusu edilen "pırıltı" ve "karanlık" ne olabilir? Tartışalım.

(Hakim en-Nisaburi, Ma'rifetu ulumil'l-hadis, s. 244.)

"...اِنْ أَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَيَّ..."

"Ben sadece bana vahyedilene uyarım."[1]

Peygamber Efendimizin hayatına yön veren başlıca kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Bu nedenle de hadis-i şerifler Kur'an-ı Kerim ile uyum içinde olmalıdır.

Kur'an-ı Kerim ile çelişen bir rivayet, hadis adı altında aktarılmış olsa bile, İslam âlimleri bu rivayetlerin uydurma olduğunu söylemişlerdir.

Mesela "İçki içen lânete uğramıştır. Komşusu da lânetlidir. Onun yanında oturan da lânetlidir." sözünü değerlendirelim:

İçki içmenin haram olduğu Kur'an-ı Kerim ile belirtilmiştir.[2] Ancak içki içenin komşusu

1 En'âm suresi, 50. Ayet.
2 bk. Bakara suresi, 219. ayet; Nisa suresi, 43. ayet; Maide suresi, 90-91. ayetler.

veya yanında oturan da Allah'ın rahmetinden mahrum olacak düzeyde günahkar mı olacaktır? İşte bu ifadeler Kur'an-ı Kerim'in şu ayetine açıkça aykırıdır:

"وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى"

"Hiçbir günahkar başkasının günahını yüklenmez."[3]

Kur'an-ı Kerim, hiç kimsenin bir başkasının günahından sorumlu tutulmayacağını açıkça ifade ederken, Allah'ın Resulü'nün, içki içen birinin komşusunu günahkar olarak nitelemesi mümkün değildir. Bu nedenle bu rivayet uydurma kabul edilmiştir.[4]

Ancak bir hadisin Kur'an-ı Kerim'e aykırı olduğunu tespit etme konusunda çok dikkatli olmak, aceleci davranmamak gereklidir. Bazen ilk bakışta, Kur'an'a aykırı gibi görünen bazı rivayetler, doğru değerlendirilirse aslında iki kaynak arasında hiçbir çelişkinin bulunmadığı anlaşılır.

Bir örnekle açıklayalım:

Peygamber Efendimiz (s.a.v.): *"Kim kıyamet günü hesaba çekilirse azaba çekilmiştir."* buyurunca Hz. Aişe bir an durakladı. Aklına hemen şu ayetler geldi:

"Kimin amel defteri sağından verilirse, hesabı kolayca görülecektir."[5]

Hz. Aişe, bazı kimselerin ahiret hesabının kolay olacağını anlatan bu ayetlerle, Peygamber Efendimizin hesabı azaba benzeten hadisi arasındaki uygunluğu anlayamamıştı. Bu durumu sorunca Resulullah şöyle buyurdu:

"Bu ayetlerde anlatılan, kişiye amellerinin gösterilmesidir. Ancak kim inceden inceye sorgulanırsa o azaba uğramış olur."[6]

Dikkat edilirse bu örnekte, ahirette hesaba çekilme konusuyla ilgili bir ayet ve bir hadis yer almaktadır. İlk bakışta ayet ile hadis arasındaki uygunluğu anlamak pek mümkün değildir. Ancak Peygamberimizin açıklaması ile ayet de hadis de doğru anlaşılmış, aralarındaki uyum ortaya çıkmış, söz konusu hadisin aslında, konu ile ilgili bir ayeti açıkladığı anlaşılmıştır.

YORUMLAYALIM

"Onlar Kur'an'ı okuyup düşünmüyorlar mı? Eğer o Kur'an Allah'tan başkasının sözü olsaydı, onda pek çok çelişki bulurlardı."

(Nisa suresi, 82. ayet.)

Kur'an ayetleri arasında hiçbir çelişki olmamasının sebebi nedir? Aynı durum hadisler için de geçerli midir? Neden?

Muhammed (s.a.v.)

3 En'âm suresi, 164. ayet.
4 M. Yaşar Kandemir, Mevzu Hadisler, s. 187.
5 İnşikak suresi, 7-8. ayetler.
6 Buhârî, İlim, 35.

Güvenilir hadis kaynaklarında sahih bir senedle aktarılan bir hadisin anlamı ve Kur'an-ı Kerim'e uygunluğu konusunda acele karar verilmemeli, konu enine boyuna dikkatle araştırılmalıdır.

2.2. Sahih Hadislere Uygunluk

Peygamber Efendimiz vahyin aydınlığında yaşamış, hikmetli sözleri ve mükemmel davranışlarıyla bütün insanlara örnek olmuştur. Onun sözleri ve davranışları birbiriyle uyumludur. Kendi içinde çelişen sözler söylemesi ya da söz ve davranışlarının birbirine uymaması düşünülemez.

Uydurma hadisleri tanıma yollarından biri de bu sözlerin, sahih hadislere ve Peygamber Efendimizin sünnetine aykırı olmasıdır.

Mesela "Allah güzel yüzlü, siyah gözlü kimselere azap etmeyecektir." rivayeti uydurma bir haberdir. Allah'ın Elçisi'nin böyle bir söz söylemesi mümkün değildir. Tam aksine Resul-i Ekrem Efendimiz *"Allah sizin bedenlerinize ve yüzlerinize değil, kalplerinize ve amellerinize bakar."*[7] buyurmuştur. Bir diğer deyişle ahirette nimetlerle ya da azapla karşılaşmak bizim fiziksel özelliklerimize değil, imanımıza ve güzel davranışlarımıza bağlıdır. Güzel yüzlü ve siyah gözlü olmak, hiç kimseyi ahiret azabından kurtaramaz. Bu rivayetin Peygamber Efendimiz tarafından söylenmiş olması düşünülemez.[8]

Bir hadisin diğer sahih hadislere uygunluğu konusu dikkat, titizlik ve çok yönlü araştırma gerektirir. Bu konuda karar verirken acele hareket edilmesi çoğu kez yanıltıcı sonuçlara götürür.

Bir örnekle anlamaya çalışalım:

Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifinde *"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan cennete giremez."* buyurmuştur.[9] Bir başka hadiste ise *"Kim Allah'tan başka ilâh olmadığına gönülden inanırsa Allah ona cehennemi haram kılar."*[10] buyurmuştur. İlk bakışta bu iki rivayet arasındaki uygunluğu görmek pek kolay değildir. Öyle ya, bir insan kelime-i tevhidi inanarak söylediği halde kibir gibi çirkin bir huyu varsa ne olacak? Bu iki hadis birbiri ile çelişiyor mu?

"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan cennete giremez."

Müslim, İman, 147.

Aslında bu iki hadis birbiriyle çelişmemektedir. Sadece onları doğru yorumlamak gerekir. Doğru bir yorum ile bu rivayetler arasındaki uygunluk ortaya çıkar.

Kalbinde kibir bulunan kimsenin cennete girememesi, hiçbir zaman giremeyeceği anlamında değildir. Tam tersine bu hadiste, o kişinin günahının cezasını çekmeden cennete

7 Müslim, Birr ve's-Sıla, 34.
8 M. Yaşar Kandemir, Mevzu Hadisler, s. 187.
9 Müslim, Îmân, 147.
10 Buhârî, Salât, 46.

giremeyeceği anlatılmaktadır. Ancak günahının cezasını çektikten sonra mümin ise, eninde sonunda cennete girecektir. İnançlı kimseler günahlarından ötürü cehenneme girseler de cehennemde ebediyen kalmayacaklardır.

Görüldüğü üzere, hadisler arasındaki anlam birliği ve uyumu, çaba ve araştırma ile anlaşılabilir. Bu sebeple dikkatli ve titiz bir araştırmacı aceleci davranmamak gerektiğini bilir.

2.3. Selim Akla Uygunluk

Dinimize göre başlıca bilgi kaynakları selim akıl, vahiy ve salim duyulardır. Bir bilginin doğru kabul edilebilmesi için bu üç kaynaktan birine dayalı olması gereklidir. Bu kaynaklardan herhangi birine dayanmayan bilgi asılsız bilgidir.

Kur'an-ı Kerim'de ve sahih hadislerde selim akla aykırı ve mantık dışı hiçbir şey olamaz.

Öte yandan bu üç bilgi kaynağı (selim akıl, vahiy ve salim duyular) birbirini destekler ve birbirine ters düşmez. Bir başka deyişle Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerde yer alan bilgiler selim akıl ve salim duyularla çelişmez. Kur'an-ı Kerim'de ve sahih hadislerde selim akla aykırı ve mantık dışı hiçbir şey olamaz.

Peygamber Efendimizin başlıca bilgi kaynağı vahiydir. Ayrıca Allah'ın Elçisi, diğer peygamberler gibi fetânet (üstün zekâ) sahibidir. Bu nedenle hadis-i şeriflerde akıl ve mantık dışı bir ifadenin yer alması mümkün değildir. O halde bir rivayet, akıl ve mantık dışı bir içeriğe sahipse o rivayetin uydurma olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Örnek verecek olursak "Nuh'un gemisi Kâbe'yi yedi defa tavaf ederek Makam'ın arkasında namaz kıldı." rivayeti akıl ve mantıkla bağdaşmamaktadır. Bu sebeple de ilim adamları bu rivayetin uydurma bir haber olduğunu söylemişlerdir.[11]

DEĞERLENDİRELİM

Hadis âlimleri, "Kim ikindiden sonra uyur da aklını kaybederse kendisinden başka kimseyi kınamasın." rivayetinin uydurma olduğunu söylemişlerdir.

(bkz. İbnü'l-Cevzî, Mevzûât, C 3 s.69; Suyûtî, el-Leâlî, C 2, s. 236.)

Hadis metninin akla uygunluğu ölçüsünü dikkate alarak bu rivayeti değerlendiriniz.

Halk arasında yaygın bir inanış olan Safer ayının uğursuz olduğu, kaza bela getireceği yönündeki söylentiler de hiçbir sahih hadise dayanmamaktadır. Bunlar akıl ve mantık dışı uydurma haberler niteliğindedir.

Ancak herhangi bir hadisin selim akla uygun olup olmaması meselesinde özellikle dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Peygamber Efendimiz zaman zaman bize ahiret hayatı, cennet ve cehennem gibi konularda bilgiler vermiştir. Ahiret alemi, gayb alemidir. Yani bizim için bilinmezler ile doludur. Bu nedenle gaybî konularda bilgi veren bazı hadisleri salt akıl ile anlayabilmek her zaman mümkün olamaz. Gayb alanında pekala akıl üstü bilgilerle karşıla-

11 M. Yaşar Kandemir, Mevzu Hadisler, s. 188.

şabiliriz. Bu durumda, okuduğumuz hadisi, akla aykırı bulup çabucak reddetmek gibi bir hataya düşmemeliyiz.

Mesela, *"Cennette öyle bir ağaç vardır ki idmanlı bir ata binmiş olan kimse onun bir ucundan diğerine yüz senede varamaz."*[12] hadisini düşünelim. Bu hadiste tasvir edilen ağacı akıl ile veya dünyada sahip olduğumuz bilgi ile anlamak pek mümkün değildir. Ancak bu hadiste anlatılan ağacın dünyada değil cennette var olacağını gözden uzak tutmamalıyız. Bu kadar büyük bir ağacın olmasını akla aykırı bulup hadisi reddetmek hatalı ve aceleci bir yaklaşım olacaktır.

TARTIŞALIM

İdrak-i meâli bu küçük akla gerekmez

Zira bu terazi bu kadar sıkleti çekmez

Ziya Paşa'nın bu meşhur dizelerinden hareketle vahyin (Kur'an ve sünnetin) akla uygunluğu konusunun sınırlarını tartışalım.

İşte bu nedenle hadis metinleri, akla uygunluk bakımından tenkide tabi tutulduğunda, ölçü alınması gereken akıl, sağlıklı işleyen, selim bir akıl olmalıdır. Dar ve sığ ölçülerle düşünen bir akıl değil.

2.4. Tarihi Verilere Uygunluk

Sahih bir hadisin metni, doğruluğu bilinen tarihi bilgilerle uyumludur. Çünkü Peygamber Efendimizin sözlerinde gerçeklerle bağdaşmayan bir ifadenin yer alması mümkün değildir. Bu nedenle bir rivayet eğer tarihi bilgilere uygun değilse ya rivayet uydurmadır ya da ravilerinden biri onu aktarırken hata etmiştir.

DEĞERLENDİRELİM

Önde gelen hadis hâfızı ve tenkitçilerinden Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir:

"Raviler yalan söyledikçe biz de onlara tarih silahıyla karşı koyduk."

(Hatib Bağdâdî, Kifâye, s. 119.)

Bu sözü, metin tenkidi prensipleri bakımından değerlendirelim.

Örneğin "Soğuktan sakının. Kardeşiniz Ebü'd-Derdâ'yı soğuk öldürdü." rivayeti, tarihi bilgilerle çeliştiği için reddedilmiştir. Çünkü Ebü'd-Derdâ isimli sahabi, Allah'ın Elçisi hayatta iken vefat etmemiş, Hz. Osman'ın halifelik yıllarına kadar yaşamıştır. Bu nedenle Peygamberimizin, Ebü'd-Derdâ'nın soğuktan öldüğünü söylemesi mümkün değildir.[13]

Bir başka örnek verecek olursak "Dünyanın ömrü yedi bin senedir. Biz yedinci binin içinde bulunmaktayız." rivayeti de tarihi bilgilerle çeliştiği için uydurma kabul edilir. Resul-i Ekrem'in vefatından bu yana bin dört yüz küsur sene geçmiş olmasına rağmen dünyanın hâlâ ayakta durması bu sözün hadis olmadığını ortaya çıkarır.[14]

Hadislerin tarihi verilere uygunluğu konusunda, kesinlikle bilinmesi gereken oldukça önemli bir konuya da değinmemiz gerekir:

12 Buhârî, Bed'u'l-halk, 8, Rikak, 51.
13 Ali el-Kârî, el-Masnû', s. 46; Muhammed b. Dervîş el-Hût, Esne'l-Metâlib, s. 27.
14 M. Yaşar Kandemir, Mevzu Hadisler, s. 186.

Peygamber Efendimiz, şayet Allah (c.c.) tarafından kendisine bilgi verildiyse, yakın ve uzak geleceğe dair bazı haberler verebilir. Bu haberler ümmete verilen birtakım müjdeler olabileceği gibi bazı uyarıları da içerebilir.

Mesela Resulullah, süt halası Ümmü Harâm'ın (r.a.) evinde uyuduğu bir gün gülümseyerek uyanmış ve *"Ümmetimden ilk deniz seferi yapacak ordu cenneti kazanmıştır."* buyurmuştu. Ümmü Harâm bu güzel müjdeyi işitince:

-"Ya Resulallah, ben de onların içinde olacak mıyım?" diye sormuştu. Peygamberimiz de ona:

-Evet, sen de onların içinde olacaksın, diye cevap vermişti.[15]

Gerçekten de Peygamberimizin vefatından sonra, Hz. Osman'ın halifelik yıllarında Müslümanlar deniz yoluyla Kıbrıs Seferine çıkmış ve Kıbrıs'ı fethetmişlerdir. Ümmü Harâm da bu sefere katılmış, Kıbrıs'a ayak bastıkları esnada şehit olmuştur.[16]

Bu hadis-i şerifte, Resul-i Ekrem Efendimize Allah (c.c.) tarafından, rüya yolu ile ileride gerçekleşecek bir fetih müjdesinin verildiği anlatılmaktadır. Nitekim bu müjdeyi tarihi olaylar da doğrulamaktadır.

TARTIŞALIM

Aşağıdaki rivayetleri tarihi verilere uygunluk bakımından tartışınız:

"Dünyanın ömrü yedi bin yıldır. Biz yedinci bin yılın içindeyiz"

(Ali el-Kârî, Mevzûât, s. 199.)

"Kisra ve Kayser'in (Pers ve Bizans'ın) hazinelerine sahip olacak, bunları Allah yolunda harcayacaksınız."

(Buhârî, Cihad, 154; Müslim, Fiten, 75.)

TARTIŞALIM

Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"Ben özlü sözlerle gönderildim."

(Buhârî, İ'tisâm, 1.)

Bu rivayeti dikkate alarak hadislerin dil ve üslup özelliklerinin nasıl olması gerektiğini tartışalım.

Peygamber Efendimiz Allah'ın elçisi olduğu için, verdiği bilgiler vahiy kontrolündedir. Bu nedenle gelecek hakkında verilen haberler, müjde ve uyarılar içeren rivayetler, şayet sahih senedlerle aktarılmış ve güvenilir kaynaklarda yer almışsa bu hadisleri kabul ederiz.

2.5. Dil ve Üslupta Tutarlılık

Peygamber Efendimiz vahiyle bilgilendirilmekte, hikmetli ve özlü sözlerle konuşmaktaydı. Üstelik Arap dilini çok iyi bilirdi. Onun sözleri, üstün anlatım özelliklerine sahip edebî sözlerdi. Her yönden tutarlı ve anlaşılır konuşurdu. Sadeliği sever, aşırılıklardan ve abartılardan uzak dururdu. Bu nedenle hadis-i şerifler tutarlı, anlamlı, edebî değer taşıyan, sade, anlaşılır ve abartıdan uzak sözlerdir.

Hadis diye aktarılan herhangi bir söz, tutarsız, saçma, abartılı ifadelerden oluşuyorsa, o takdirde o sözün hadis olmadığını anlayabiliriz.

15 Buhârî, Cihad, 93.
16 M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Harâm", DİA, C 42, s. 321-322.

Mesela "Kim (هـ) harfini tek gözlü yapmadan besmele yazarsa, Allah ona bir milyon iyilik yazar ve derecesini bir milyon defa yükseltir." sözü, uydurma bir rivayettir. Çünkü harflerin belirli bir tarzda yazılmasının dini bakımdan hiçbir değeri yoktur. Besmeleyi belirli bir tarzda yazdığı için bir kişiye bu kadar büyük bir karşılık verilmesi yersiz, anlamsız, abartılı ve tutarsızdır. Böyle bir söz, Peygamberimizin üslûbuna uygun değildir. Bu nedenle uydurma olduğu açıktır.[17]

Sahabe döneminden başlamak üzere ilim adamları, hadis metinlerini ele aldığımız bu başlıklar yönünden inceleyip değerlendirmişlerdir. Gerçekten Peygamber Efendimize ait olan sözlerle sonradan uydurulan sözleri birbirinden ayıran titiz çalışmalar yapmışlardır. Bir ilim adamı bir hadis hakkında "sahih" hükmü vermişse, o hadisin hem sened hem de metin tenkidinden geçtiğini ileri sürmüş demektir. Bu nedenle, güvenilir ve meşhur hadis kaynaklarında okuduğumuz rivayetler, buraya kadar saydığımız bütün değerlendirmelerden geçmiş haberlerdir.

DEĞERLENDİRELİM

Aşağıdaki rivayeti dil ve üslub bakımından değerlendiriniz. Sizce bu rivayet, Peygamber Efendimizin sözü olabilir mi?

"Aşure günü oruç tutan kimseye Allah yetmiş yıl oruç tutup namaz kılmış gibi sevap verir. On bin meleğin ve yedi semanın sevabını ona bağışlar. O gün bir yetimin başını okşarsa, okşadığı her saç teline karşılık onu, cennette bir derece yükseltir."

(İbnu'l-Cevzî, Mevzûât, C 2, s. 202; Suyûtî, Leâlî, C 2, s. 92.)

3. İlim İle İlgili Hadis Metinleri

1

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللّٰهُ لَهُ طَرِيقًا اِلَى الْجَنَّةِ »

Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Kim ilim öğrenmek için yola çıkarsa, Allah ona cennete giden yolu kolaylaştırır."

(Tirmizî, İlim, 2.)

17 M. Yaşar Kandemir, Mevzu Hadisler, s. 182.

2

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ :

« إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ اِنْقَطَعَ عَمَلُهُ اِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، وَعِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، وَوَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ »

Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir: Sadaka-i câriye (bir kimsenin ölümünden sonra da faydası devam eden sadaka), faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat."

(Müslim, Vasiyet, 14; Ayrıca bk. Tirmizî, Ahkâm, 36.)

3

عَنْ أَبِى الدَّرْدَاءِ قَالَ: فَإِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ :

« إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ، إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا اِنَّمَا وَرَّثُوا الْعِلْمَ، فَمَنْ أَخَذَ بِهِ أَخَذَ بِحَظٍّ وَافِرٍ »

Ebü'd-Derdâ (r.a.) dedi ki: Ben Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Kuşkusuz âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler miras olarak ne altın ne de gümüş bırakmışlardır. Onların bıraktıkları yegâne miras ilimdir. Dolayısıyla kim onu alırsa bereketli bir pay almış olur."

(Tirmizî, İlim, 19.)

4

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :

« لاَ حَسَدَ اِلَّا فِى اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ اٰتَاهُ اللهُ مَالًا فَسُلِّطَ عَلٰى هَلَكَتِهِ فِى الحَقِّ، وَرَجُلٌ اٰتَاهُ اللهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِى بِهَا وَيُعَلِّمُهَا »

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) dedi ki: Nebiyy-i Ekrem şöyle buyurdu:

"Ancak iki kişiye gıpta edilir. Biri, Allah'ın kendisine mal verdiği ve onu hak yolunda harcayan kimsedir. Diğeri de Allah'ın kendisine ilim verdiği, o ilme göre yaşayan, ona göre hüküm veren ve onu başkalarına öğreten kimsedir."

(Buhârî, İlim, 15.)

5

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«اللَّهُمَّ انْفَعْنِي بِمَا عَلَّمْتَنِي، وَعَلِّمْنِي مَا يَنْفَعُنِي، وَزِدْنِي عِلْمًا»

Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Allahım, bana öğrettiklerinden istifade etmemi nasip eyle. Bana fayda verecek bilgiyi bana öğret ve ilmimi arttır."

(Tirmizî, Deavât, 128; Ayrıca bk. İbn Mâce, Sünnet, 23.)

6

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ :

« اَللّٰهُمَّ اِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ، وَمِنْ دُعَاءٍ لَا يُسْمَعُ، وَمِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ، وَمِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَؤُلَاءِ الأَرْبَعِ »

Abdullah b. Amr'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle dua ederdi:

"Allahım ürpermeyen kalpten, kabul edilmeyen duadan, doymayan nefisten ve fayda vermeyen ilimden sana sığınırım. Bu dört şeyden sana sığınırım."

(Tirmizî, Deavât, 68.)

7

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ:قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ:

مَنْ سُئِلَ عَنْ عَلِمَ فَكَتَمَهُ أُلْجِمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ

Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim, bildiği bir konuda kendisine danışılır da onu gizlerse kıyamet günü ağzına ateşten bir gem vurulur."

(Tirmizî, İlim 3; Ebû Dâvud, İlim 9.)

OKUMA PARÇASI

HER NESİLDE ÂLİM YETİŞTİRMEK

وَعنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: « إِنَّ اللهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعاً يَنْتَزِعُهُ مِنَ النَّاسِ ، وَلٰكِنْ يقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ حتّٰى إِذَا لَمْ يُبْقِ عَالِماً ، اِتَّخَذَ النَّاسُ رُؤُوساً جُهَّالاً فَسُئِلُوا ، فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ ، فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا »

Abdullah İbni Amr İbni Âs radıyallahu anhümâ şöyle dedi:

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellemi şöyle buyururken işittim:

"Allah Teâlâ ilmi insanların hafızalarından silip unutturmak suretiyle değil, fakat âlimleri öldürüp ortadan kaldırmak suretiyle alır. Neticede ortada hiçbir âlim bırakmaz. İnsanlar bir kısım cahilleri kendilerine lider edinirler. Onlara birtakım meseleler sorulur; onlar da bilmedikleri halde fetva verirler. Neticede hem kendileri sapıklığa düşer hem de insanları saptırırlar."

(Buhârî, İlim, 34; Müslim, İlim, 13.)

HADİSİN SAHABİ RAVİSİ: ABDULLAH İBNİ AMR İBNİ'L-ÂS

Babası Amr ile birlikte hicretin yedinci yılında Medine'ye göç eden Abdullah, eski kültüre vâkıf, okur yazar bir sahabi idi. Hz. Peygamber'den duyduğu hadisleri yazardı. Bu konuda Resul-i Ekrem'den özel izin almıştı. Hadis ilmi tarihi bakımından önemi büyük olan es-Sahîfetü's-Sâdıka onun bizzat Resulullah'dan duyarak yazdığı bin kadar hadisten oluşan bir eserdir.

Abdullah, geniş hadis ve fıkıh bilgisi sebebiyle sahabe arasında abâdile diye meşhur olan dört Abdullah'tan biri olarak tanınır.

Aile hayatını ihmal edecek ölçüde ibadete düşkünlüğü ve çok Kur'an okumasıyla bilinen Abdullah, babasının şikayeti üzerine Hz. Peygamber tarafından uyarıldı. İhtiyarlayıp gözleri de görmez olunca, vaktiyle Resulullah'ın gösterdiği kolaylıklar çerçevesinde yaşamayı kabullenmediği için pişman olduğunu itiraf etti.

Babası Amr İbni'l-Âs ile birlikte Şam'ın fethinde ve Yermük Harbinde bulundu ve bu savaşta babasının sancaktarlığını yaptı. Mısır'ın fethi üzerine babası ile birlikte Mısır'a yerleşip orada yaşadı. Babasının ısrarı ile devrin siyâsî olaylarında Muaviye tarafında bulundu. Ancak hiçbir savaşa fiilen katılıp silah kullanmadı. Kısa süre Kûfe ve Mısır'da valilik yaptı.

Babasından önce Müslüman olan Abdullah, 72 yaşında iken Mısır'da vefat etti. Kabri, babasının yaptırdığı Amr İbni'l-Âs Câmiinde olup günümüz Kâhire'sinde önemli bir ziyâret yeridir.

Allah ondan razı olsun.

AÇIKLAMALAR

Hadisimizde kastedilen ilmin Kur'an ve Sünnet ilmi olduğu açıktır. Hadisin içeriği bunu gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Hadis şârihleri, ilmin yok olması, âlimlerin ortadan kalkması ve bilgisizliğin yayılıp cahillerin toplumların başına lider olması âhir zamanda, kıyamete yakın dönemde olacaktır, derler.

Buna karşılık Hicretin beşinci yüzyılında Endülüs'te yaşayan ilim adamlarından Kâdî İyâz: "Bu durum kesinlikle Resul-i Ekrem Efendimizin söylediği gibi zamanımızda ortaya çıkmıştır." demektedir. Oysa Kadı İyaz'dan dört asır sonra Mısır'da yaşayan Bedreddîn el-Aynî, o kadar çok âlim, fakih ve büyük muhaddisin bulunduğu bir zamanda yaşayan Kâdî İyâz'ın böyle söylemesine şaşar. Çünkü Aynî'ye göre de kendi zamanında İslam diyarları önceki asırlara kıyasla fakih ve muhaddislerden mahrum durumdadır; birtakım cahiller de fetvâ makamındadır. O, bütün bunları söz konusu ederek ne diyeceğini bilemediğini söyler.

Önceki âlimlere gıpta eden, görüş ve düşüncelerini günümüze aktarmaktan bile âciz olan bizlerin bu günkü halimize ne diyeceğimizi de biz düşünmeliyiz. Gerçekten günümüzde dini ilimler alanı, o dönemlerle kıyas edilemeyecek derecede çok sayıda ilim adamına ihtiyaç duymaktadır. Bu gün, ortaya çıkan birçok yeni meselenin çaresi ve çözümü, geçmişte gerçekleşmiş benzer birtakım meselelere kıyas edilerek halledilmeye çalışılmaktadır. İlme yeni katkılar sağlayan ve günlük problemlere çareler üretebilen insanların sayısı sadece ülkemizde değil, İslam dünyasında bile neredeyse parmakla sayılacak kadar azalmıştır. Özellikle aklına estiği gibi fetvâ verenler, dini ve ilmî kaygı taşımayanlar da çoğalmıştır. Ancak, bütün bu olup bitenler bizleri ümitsizliğe değil, dini gayrete ve ilim seferberliğine sevketmelidir. Türkiye, yüzlerce İmam-Hatip Lisesi, Kur'an Kursu ve onlarca Ilahiyat Fakültesi ile diğer İslam ülkeleri arasında çok seçkin bir yere sahiptir. Bu yönelişler ve samimi gayretler elbette bir gün meyvelerini verecektir.

[Nevevî, Riyâzü's-sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri (Tercüme ve şerh: M. Yaşar Kandemir vd.), C 6, s. 185-187; a.g.e, C 1, s. 481-482.]

HADİSTEN ÖĞRENDİKLERİMİZ

1. İlim hafızalardan silinmek suretiyle değil, ardı ardına âlimlerin vefat etmesiyle yok olacaktır.

2. Âlimler, yeryüzündeki insanların en emin olanları, hayır ve faziletin timsalleridir.

3. Âlimleri faziletli kılan, sahip oldukları ilimdir.

4. Müslüman toplumların görevi, ilme ve âlime değer vermek ve ulemanın sayısının artması için gayret etmektir.

5. İlimsiz ve bilgisiz olarak din konusunda konuşmaktan ve fikir beyan etmekten son derece sakınmak gerekir.

6. Âlim olmayan kişilerin toplumların başına geçip onları yönlendirmesi sapıklığa yol açar.

7. Kıyas ve ictihad dinin iki önemli unsuru olup ehil olmayanlara bırakılamaz.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Bir ravinin güvenilir kabul edilebilmesi için gerekli olan şartları yazınız.

.....
.....

2. Kur'an-sünnet bütünlüğü hakkında bilgi veriniz.

.....
.....

3. Cerh ve ta'dil ilmi hakkında bilgi veriniz.

.....
.....

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Aşağıdakilerden hangisi sened tenkidi ile ilgili <u>değildir?</u>

A) Hadisin ravisi Müslüman olmalıdır.

B) Hadisin içeriği Kur'an'ı Kerim'e uygun olmalıdır.

C) Hadisi nakleden kişiler hadisi iyi ezberlemiş olmalıdır.

D) Ravileri, hadisin anlamını bozmadan rivayet eden kişiler olmalıdır.

E) Hadisin ravileri, büyük günahlardan kaçınan kişiler olmalıdır.

2. Aşağıdakilerden hangisi "adalet" terimi kapsamında <u>değildir?</u>

A) Ravi, Müslüman olmalıdır.

B) Ravi, akıl sahibi olamalıdır.

C) Ravi, defterini korumalıdır.

D) Ravi, saygın bir kişiliğe sahip olmalıdır.

E) Ravi, büluğ çağına erişmiş olmalıdır.

3. Aşağıdakilerden hangisi "zabt" kapsamındadır?

A) Ravinin Müslüman olması

B) Ravinin akıllı olması

C) Ravinin büluğ çağına erişmiş olması

D) Ravinin güçlü bir hafızaya sahip olması

E) Ravinin büyük günahlardan kaçınması

4. Aşağıdakilerden hangisi metin tenkidi esnasında gözetilen ilkelerden biri değildir?

A) Hadisin sahih hadislere uygunluğu

B) Hadisin akla uygunluğu

C) Hadisin tarihi verilere uygunluğu

D) Hadisin dil bakımından tutarlılığı

E) Hadisin, fıkıhçıların görüşüne uygunluğu

5. Hadis tenkidi kavramı ile ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Hadisi tenkid etmek, Hz. Peygamberi tenkid etmek gibidir.

B) Hadis tenkidi, uydurma hadisleri tespit etmeye imkân verir.

C) Hadis tenkidi, zayıf hadislere yönelik eleştiri anlamındadır.

D) Hadis tenkidi, hadisi aktaran ravilerin eleştirilmesidir.

E) Hadis tenkidi, ravilerin hatalı rivayetlerini bulmamızı sağlar.

C. Aşağıdaki cümleler doğruysa başına (D), yanlışsa (Y) yazınız.

1. (.....) Peygamber Efendimiz Arapçayı en güzel konuşan kişi idi. Bu nedenle hadis-i şerifler dil bakımından tutarlıdır.

2. (.....) Hz. Peygamber'in gaybi konularda bilgi vermesi mümkün değildir. Bu nedenle gaybi bilgilerin yer aldığı hadisler sahih kabul edilmemelidir.

3. (.....) Peygamberimizin (s.a.v.) sözleri arasında çelişkiler olamaz. Bu nedenle sahih bir hadisin metni diğer sahih hadislerle uyumludur.

4. (.....) Uydurma rivayetlerle ilgili bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

5. (.....) Sened tenkidi daha ziyade, raviler ile ilgili değerlendirmelerden meydana gelir.

6. (.....) Bir hadisin senedi sahih ise, Kur'an'a ve akla aykırı da olsa bu hadise uydurma diyemeyiz.

7. (.....) Âlimler, yeryüzündeki insanların en emin olanları, hayır ve faziletin öncüleridir. Âlimleri faziletli kılan sahip oldukları ilimdir.

D. Peygamberimizin sahabilerinden ve hadis ravisi olan Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a.) hakkındaki bilgilerinizi gözden geçirerek aşağıdaki boşluğa yazınız.

.....
.....
.....
.....
.....